

ON İKİ HAYVANLI TÜRK TAKVİMİ

Zeynep Nil Duman¹

GİRİŞ

Zaman bir işin, oluşun veya durumun geçtiği, geçmekte olduğu ya da geçeceği süredir. Takvim ise zaman ölçü birimidir.

İnsanlar geçmişlerini, yaşadıkları anı ve geleceklerini değerlendirmek için bir düzen kurmuşlar ve astronomik gözlemlerle ay ve güneşin hareketlerini inceleyerek zaman hesaplaması yapmışlardır. Bu hesaplamalarla hazırlanan cetvellerdir takvimler (Tezcan-Aksu, 2018: 383).

Bir kısmı bozkırda göçer hayat tarzını benimseyen Türkler, ekip biçme zamanını belirlemek; yazın yaylaya, kışın kışlağa birlikte göçebilmek için, temel olarak gök cisimlerinin hareketine ve gökle ilgili olaylara bakarak takvimler yapmış ve zamanı sistemli halde kullanmaya başlamışlardır (Biray: 2019: 671).

Tezcan Aksu (2018: 384) Türklerin kullandığı takvim sistemlerini şöyle sıralamaktadır:

1. On iki hayvanlı Türk takvim sistemi
2. Hicri takvim sistemi
3. Celâli takvim sistemi
4. İlhanlı takvim sistemi
5. Rumi takvim sistemi
6. Takvîm-i Garbi sistemi
7. Miladi takvim sistemi

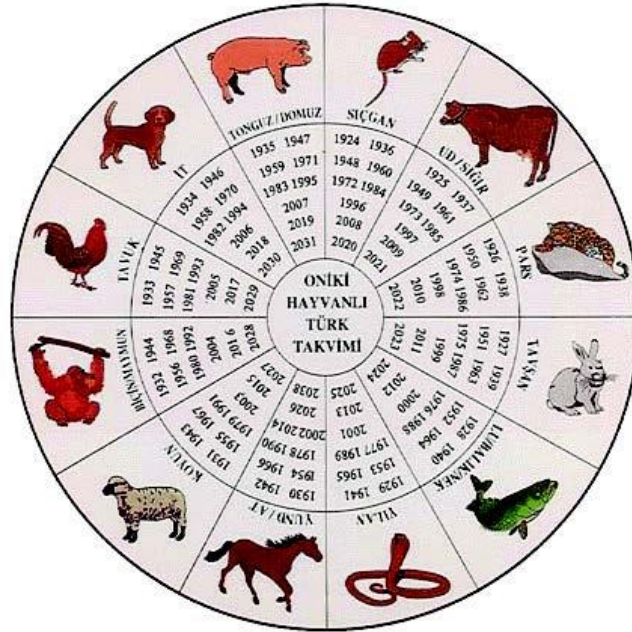
On İki Hayvanlı takvim Türkler tarafından bulunmasına rağmen günümüzde bazı insanların bu takvimi Çin kaynaklı sanması, insanların bu konu hakkında bilgilendirilmeleri gerektiğini göstermektedir. Bu takvim birçok yerde kullanılmış, Asya'nın bazı yerlerinde de kullanılmaya devam ediyor.

On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Türk halklarında, eski zamanlarda on iki hayvanlı takvim kullanılmıştır (Salihov, 2019: 190). Bugünkü bilgilerimize göre bu takvimle tarihlendirilen en eski Türk yazıtı I. Göktürk Kağanlığı zamanında MS 572-580 yılları arasında geçen olayları anlatan

¹ ÖYG (9. Sınıf) Beşiktaş Bilim ve Sanat Merkezi

Soğutça yazılmış Bugut yazıtıdır. Yazıtta 571 yılına denk gelen tavşan yılından söz edilmektedir (Çağatay-Tezcan'dan, 1975; 1976: 247) (aktaran, Tezcan-Aksu, 2018: 388). Bu ve benzeri örneklerdeki yıl, ay ve gün kayıtlarına göre bu takvimin o dönemde Türkler arasında sıklıkla kullanıldığı anlaşılmakta ve Göktürk dönemine gelmeden çok önce gelişim sürecini tamamladığı görülmektedir. Bu durumda takvimin Göktürk döneminden önce kullanıldığı sabittir. I. Göktürk Kağanlığı dönemine ait Bugut Yazıtı'ndan başka bir belge henüz elimizde bulunmamaktadır. Takvimin kökeni kuzey medeniyeti olup Asya Hunları tarafından da kullanılmıştır. Çin kaynaklarında Uygurların ve Kırgızların da bu takvimi kullandıklarına ilişkin kayıtlar vardır. Bu takvim sistemini çok eski zamanlardan beri en çok kullananlar Türkler olmuştur (Biray, 2019: 672). Türklerden başka Çinliler, Japonlar (Temelkuran, 2002: 439), Moğollar, Hintliler, Tibetliler (Chavannes, 1906:61), Acemler, Tuna Bulgarları (Turan, 1941:16) ve İdil Bulgarları (Başar, 2006: 35) tarafından yıl adları kendi dillerine çevrilerek kullanılmıştır. Günümüzde Asya'nın bazı bölgelerinde hâlâ kullanılmaktadır (aktaran Tezcan-Aksu, 2018: 389).

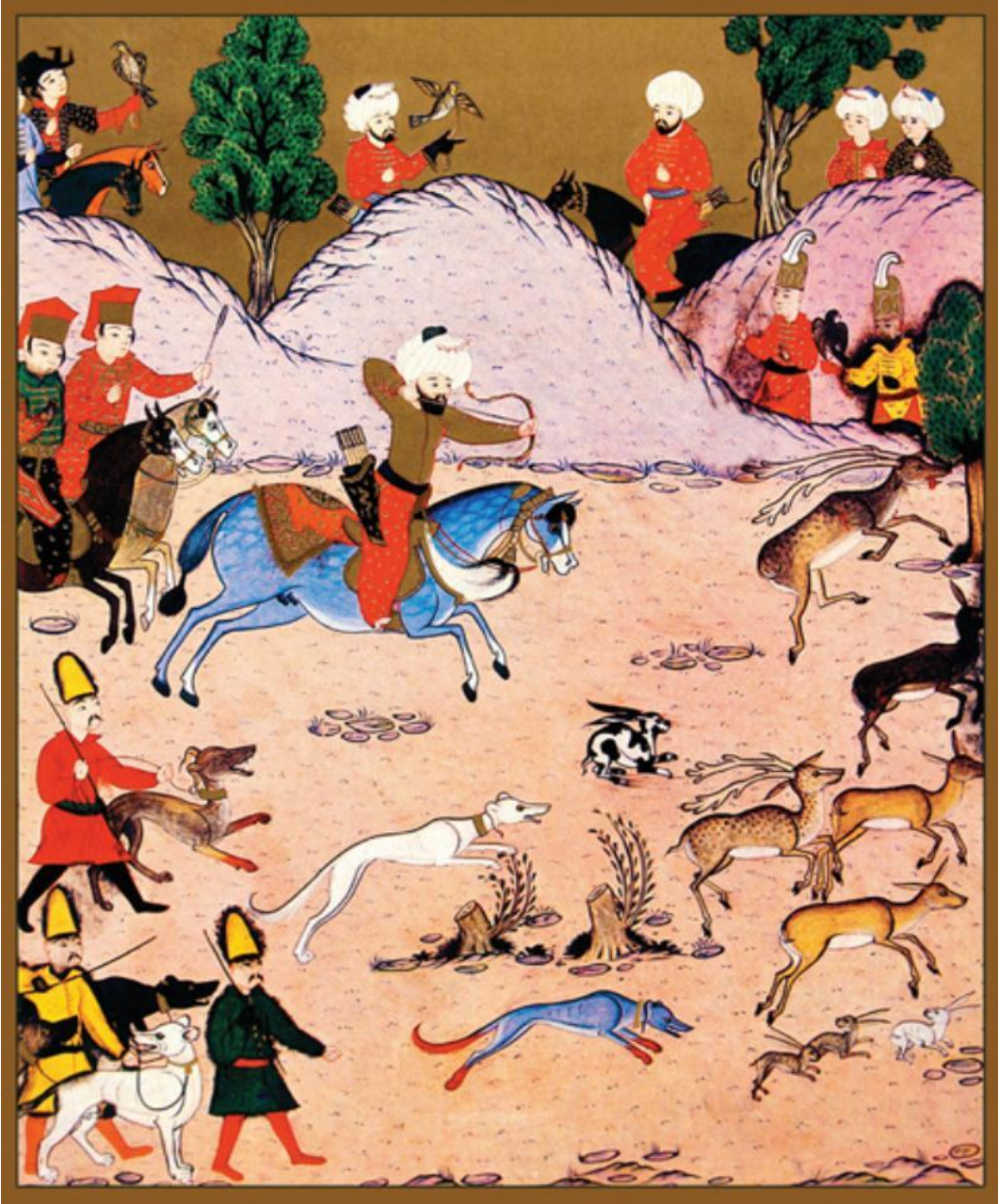

Resim 1: On İki Hayvanlı Türk Takvimi²

Türkler on iki çeşit hayvanın adını on iki yıla ad olarak vermişlerdir. Türk hakanlarından biri geçmişteki bir savaşı öğrenmek ister. O savaşın yapıldığı yılı hatırlamakta yanılmaları üzerine hakan ulusuyla müşavere yapar ve kurultayda “Biz bu tarihte nasıl yanıldıysak bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaktır. Öyleyse, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısı kadar her yıla birer ad koyalım; sağışlarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım. Bu, unutulmaz bir yadigâr olarak kalsın” dedi. Ulus, hakanın bu önerisini onayladı. Bunun üzerine hakan ava çıkar ve yaban hayvanlarını büyük bir ırmak olan İlsu’ya doğru sürmelerini emreder. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Hayvanların bir kısmı suya düşerken, on iki tanesi ise suyu geçer. Her

² <https://www.bilgicik.com/yazi/zaman-ve-takvim/> (Erişim Tarihi: 30.05.2020)

geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak verilir. İrmağı geçen ilk hayvan sıçan olduğu için senenin başı bu hayvanın adıyla anılmıştır (Atalay 1992: 344-345). (aktaran Salihov, 2019: 191-192).

Resim 2: *Nakkaş Osman, Surname-i Hümayun*³

On iki hayvanlı Türk takvim sistemi için başlangıçta Ay yılı temel alınırken Göktürklerden sonra Güneş yılının temel alındığı sanılmaktadır. Bir yıl 365 gün 5 saat olarak hesaplanmıştır ki bu sayı günümüzde gelişmiş teknolojiler sayesinde elde ettiğimiz “Bir yıl 365 gün 6 saattir.” sonucuna oldukça yakın bir sonuçtur (Tezcan-Aksu, 2018: 384).

³ <https://www.aksehirpostasi.com/yazarlar/ceyda-cakir/12-hayvanli-turk-takvimine-gore-karakter-analizleri/2076/> (Erişim Tarihi: 30.05.2020)

On iki hayvanlı Türk takviminde yıl isimleri on iki hayvan ismi ile adlandırılıyordu. Bu hayvanlar sıçan, öküz, pars, tavşan, timsah, yılan, at, koyun, maymun, tavuk, köpek ve domuzdur. Tablo 1’de on iki hayvanlı Türk takvimindeki yılların miladi takvimdeki yıllara karşılığı gösterilmiştir (Biray, 2019: 674):

Tablo 1: *On İki Hayvanlı Türk Takviminin Miladi Takvimdeki Yıllara Göre Karşılığı*

Sıçan	1900	1912	1924	1936	1948	1960	1972	1984	1996	2008	2020
Siğir	1901	1913	1925	1937	1949	1961	1973	1985	1997	2009	2021
Bars	1902	1914	1926	1938	1950	1962	1974	1986	1998	2010	2022
Koyon/ Tavşan	1903	1915	1927	1939	1951	1963	1975	1987	1999	2011	2023
Uluv/ Luy	1904	1916	1928	1940	1952	1964	1976	1988	2000	2012	2024
Yılan/ Cılan	1905	1917	1929	1941	1953	1965	1977	1989	2001	2013	2025
Cılkı/ At	1906	1918	1930	1942	1954	1966	1978	1990	2002	2014	2026
Koy/ Koyun	1907	1919	1931	1943	1955	1967	1979	1991	2003	2015	2027
Bicin/ Meçin / maymıl	1908	1920	1932	1944	1956	1968	1980	1992	2004	2016	2028
Takık/ Toyuk	1909	1921	1933	1945	1957	1969	1981	1993	2005	2017	2029
İt	1910	1922	1934	1946	1958	1970	1982	1994	2006	2018	2030
Doñuz	1911	1923	1935	1947	1959	1971	1983	1995	2007	2019	2031

On iki hayvanlı Türk takviminde aylar farklı isimlere sahiptir. Takvimdeki ay adları ve miladi takvimdeki karşılıkları Tablo 2’deki gibidir (Tezcan-Aksu, 2018: 388):

Tablo 2: *Miladi Takvimdeki Ayların On İki Hayvanlı Türk Takvimindeki Aylara Göre Karşılığı*

Miladi Takvim	On İki Hayvanlı Türk Takvimi
Mart	Aram
Nisan	İkinç ay
Mayıs	Üçünç ay
Haziran	Törtinç ay
Temmuz	Beşinç ay
Ağustos	Altınç ay
Eylül	Yitinç ay
Ekim	Sekizinç ay
Kasım	Tokuzinç ay
Aralık	Onunç ay
Ocak	Bir yigirminç ay
Şubat	Çakşaput ay

SONUÇ

Bu makalede On İki Hayvanlı Türk Takvimi’ni kimlerin düzenlediği, ne zaman ve nerede kullanıldığı gibi birçok bilgiden bahsedilmiştir. On İki Hayvanlı Türk Takvimi, isminden de anlaşılacağı üzere Türkler tarafından düzenlenmiştir. Bugün sahip

olduğumuz bilgilere göre bu takvimle tarihlendirilen en eski Türk yazıtında 571 yılına denk gelen tavşan yılından söz edilmektedir. Bu ve benzeri örneklerdeki kayıtlara göre bu takvimin o dönemde Türkler arasında sıklıkla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Takvimin Göktürk dönemine gelmeden önce gelişimini tamamladığı görülmektedir. Bu durumda takvimin Göktürk döneminden önce kullanıldığı bilinmektedir. Ve On İki Hayvanlı Türk Takvimi günümüzde Asya'nın bazı bölgelerinde kullanılmaya devam etmektedir (Tezcan-Aksu, 2018: 389).

KAYNAKÇA

- Biray, N. (2019). 2 Hayvanlı Türk Takvimi- Zamana ve İnsana Hükmetmek. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Erzurum 2009, s.671-682.
- İsakov, A. (2013). Kırgızlarda ve Moğollarda On İki Hayvanlı Takvim (VI.-XV. Yüzyıllar Arası). Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 3, Sayı 6, Temmuz 2013, s. 161-172.
- Salihov, A. (2019). Başkurlarda Eski Türk Takvimi ve Nevruz Bayramının Kutlanması. Bilig Kış 2019, Sayı 88, s. 189-203.
- Tezcan-Aksu, B. (2018). Sekizinci Yüzyıldan Günümüze Takvimlerimiz. Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (Türklad), 2. Cilt, 1. Sayı, 2018, s. 382-413.
<http://www.tarihbilinci.com/konular/takvim-bilgisi-ve-takvimlerin-olusumu.919/>
 (Erişim Tarihi: 22.05.2020)
- <https://www.bilgicik.com/yazi/zaman-ve-takvim/> (Erişim Tarihi: 30.05.2020)
- <https://www.aksehirpostasi.com/yazarlar/ceyda-cakir/12-hayvanli-turk-takvimine-gore-karakter-analizleri/2076/> (Erişim Tarihi: 30.05.2020)